

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: "Bellum Gallicum" VIII, 52, 4-5 : (wiarygodność przekazu i datacja wydarzeń)

Author: Norbert Rogosz

Citation style: Rogosz Norbert. (1999). "Bellum Gallicum" VIII, 52, 4-5 : (wiarygodność przekazu i datacja wydarzeń). W: W. Kaczanowicz (red.), "Rzym antyczny : polityka i pieniądz. T. 3" (S. 41-59). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

NORBERT ROGOSZ

Bellum Gallicum VIII, 52, 4—5 (Wiarygodność przekazu i datacja wydarzeń)

Aulus Hircjusz, autor ósmej księgi *Bellum Gallicum*, w jednym z fragmentów swego dziełka stwierdza: „Albowiem trybun ludowy Gajusz Kurion, kiedy podjął się obrony sprawy oraz godności Cezara, wielokrotnie nakłaniał senat, by »jeśli kogoś napęłniały obawą siły zbrojne Cezara i ponieważ samowładztwo oraz siły zbrojne Pompejusza nie mniejszą wywoływały trwogę na forum, niech obaj złożą broń i rozpuszczą wojska: dzięki temu państwo stanie się wolne i pełnoprawne«. I nie tylko do tego nakłaniał, ale także sam próbował przeprowadzić głosowanie; konsulowie i przyjaciele Pompejusza zdołali przekonać senatorów, aby do tego nie doszło i po odwołaniu sprawy rozeszli się [...]”¹

Przytoczony tu fragment tekstu ósmej księgi *Bellum Gallicum* odnosi się do najważniejszej fazy sporu między Gn. Pompejuszem a G. Juliuszem

¹ „Nam C. Curio tribunus plebis, cum Caesaris causam dignitatemque defendendam suscepisset, saepe erat senatuipollicitus, si quem timor armorum Caesaris laederet et quoniam Pompei dominatio atque arma non minorem terrorem foro inferrent, discederet uterque ab armis exercitusque dimitteret; fore eo facto liberam et sui iuris civitatem. neque hoc tantumpollicitus est, sed etiam per se discessionem facere coepit; quod ne fieret, consules amique Pompei evicerunt atque ita rem morando discusserunt...”, Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 52, 4—5, przekł. E. Konik w: Gajusz Juliusz Cezar: *Wojna galijska*. Wrocław 1978. Daty w tekście artykułu odnoszą się do czasów przed narodzeniem Chrystusa.

Cezarem², do rozgrywek między nimi i ich stronnikami, które miały miejsce przede wszystkim na forum senatu od 1 marca do 9 grudnia 50 r.³ Z tego względu zawarte w nim informacje wiążą się ściśle z genezą drugiej wojny domowej. Wiadomo zaś, iż kluczową rolę w związanych z nią wydarzeniach odegrał wspomniany przez Hircjusza G. Skryboniusz Kurion⁴. Jednakże, mimo że o jego działalności w 50 r. zachowało się w źródłach stosunkowo dużo wiadomości, nie zapewniają one pełnego ani też wyraźnego obrazu jego poczynąń⁵. W rezultacie wiele związanych z nią kwestii nadal jest niejasnych, a w związku z tym również różnie ujmowanych przez historyków.

Powodem tych rozbieżności jest między innymi także zacytowany powyżej fragment dziełka Hircjusza. Oprócz bowiem informacji jasnych i pewnych,

² Cezar powołując się na ustawę trybunów ludowych z 52 r., przyznając mu prawo zaoczego zabiegania o drugi konsulat, twierdził, że umożliwia mu ona zarządzanie prowincjami do czasu objęcia tego urzędu: Caes., *Bell. civ.* I, 9, 2; 32, 2—3. O ustawie trybunów ludowych: N. Rogosz: *Lex Tribunicia de Caesare absente consule creando* (52 r. p.n.e.). PH 1985, T. 76, s. 1—13. Pompejusz zaś, opierając się na *lex Pompeia Licinia de provincia C. Iulii Caesaris* z 55 r., był zdania, że namiestnictwo Cezara upływa 1 marca 50 r.: Cic., *Ad fam.* VIII, 8, 4; 9; 9, 5. O tej ustawie: T. Rice Holmes: *The Roman Republic and the Founder of the Empire*. Vol. 2: 58—50 B.C. Oxford 1923, s. 299—310.

³ Wskazują na to słowa: „nam C. Curio tribunus plebis [...]” (Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 52, 4), urząd ten bowiem Kurion piastował od 10 grudnia 51 r. do 9 grudnia 50 r. Ponadto informacje Cyserona i Appiana, z których wiadomo, że w 50 r. senat rozpoczął obrady nad wyznaczeniem Cezarowi następcy 1 marca (Cic., *Ad fam.* VIII, 8, 4—5; por.: 6—9; *Ad Att.* VI, 1, 24; *Ad fam.* II, 11, 1; App., *B.C.* II, 27, 103). Rozwój wydarzeń w okresie od 1 marca do 9 grudnia 50 r. przekształcił konflikt między Pompejuszem a Cezarem w kluczowy problem wewnętrzny Republiki. O tym: N. Rogosz: *Stanowisko senatu wobec konfliktu Pompejusza z Cezarem (1 marca — 1 grudnia 50 r. p.n.e.)*. W: *Terra, mare, et homines. Volumen in memoriam Thaddei Łoposzko*. Red. H. Kowalski, W. Ślaskowski. AUMCS, Sect.F, vol. 49. Lublin 1994, s. 53—69; idem: *Stanowisko senatu wobec rywalizacji Pompejusza z Cezarem (1 XII 50 r.—1 I 49 r. p.n.e.)*. W: *Rzym antyczny. Polityka i pieniądz*. T. 2. Red. A. Kunisz. Katowice 1997, s. 9—37.

⁴ Najlepiej, chociaż w negatywnym świetle ową rolę Kuriona ujmuje Wellejusz Paterkulus (II, 48, 3—5). Wymownie i obszernie ukazują ją także Appian (*B.C.* II, 27, 102—31, 123) i Kasjusz Dion (XXXX, 61, 1—64, 4). O Kurionie: P. Willems: *Le Sénat de la République romaine*. Vol. 1. Louvain—Paris—Berlin 1885, s. 533; F. Münzer: *C. Scribonius Curio*, 11. In: *RE* 2A1. Stuttgart 1921, szp. 867—876; P. J. J. Vanderbroeck: *Popular Leadership and Collective Behaviour in the Late Roman Republic (ca. 80—50 B.C.)*. Amsterdam 1987, s. 207. Szerzej o nim: M. H. Dettenhofer: *Perdita Iuventus. Zwischen den Generationen von Caesar und Augustus*. Vestigia. Bd. 44. München 1992, s. 33—63.

⁵ O dotyczących ich informacjach antycznych autorów patrz: G. Niccolini: *I fasti dei tribuni della plebe*. Milano 1934, s. 322—329; T. R. S. Broughton: *The Magistrates of the Roman Republic*. Vol. 2: 99 B.C.—31 B.C. New York 1952, s. 249. O trybunacie Kuriona: W. K. Lacey: *The Tribune of Curio*. „Historia” 1961, Bd. 10, s. 319—329; J. Martin: *Die Popularen in der Geschichte der Späten Republik*. Dis. Freiburg i. Br. 1965, s. 110—114; M. H. Dettenhofer: *Perdita Iuventus...*, s. 45—63. Por. też: L. Thommen: *Das Volkstribunat der späten römischen Republik*. Historia Einzelschriften. H. 59. Stuttgart 1989, passim. Inicjatywy ustawodawcze Kuriona zestawia G. Rotondi: *Leges publicae populi Romani*. Hildesheim 1962, s. 412—414.

bo znanych jeszcze z innych przekazów, zawiera wiadomości w nich nie odnotowane, do pewnego stopnia kontrowersyjne, nie znajdujące potwierdzenia, których prawdziwość można przez to nawet podawać w wątpliwość⁶. Ich interpretacja, a co za tym idzie — także pełne wykorzystanie do rekonstrukcji stosunków politycznych w Rzymie w 50 r., wymaga więc uprzedniego wyjaśnienia szeregu kwestii.

Badacze różnie traktują przytoczony na początku artykułu fragment *Bellum Gallicum*. Wielu dzieli go na dwie części⁷, a każdą odnosi do innych dni czy okresów 50 r. M. Gelzer, J. Martin, K. Raaflaub, R. Seager i M. H. Dettenhofer, omawiając poczynania Kuriona na forum senatu, informacje o jego wniosku oraz o obronie przez niego interesów Cezara, znajdujące się w pierwszej części badanego ustępu relacji Hircjusza⁸, łączą z obradami nad wyznaczeniem Cesarowi następcy z dnia 1 marca, z debatami toczącymi się w późniejszych dniach tego miesiąca, a nawet z posiedzeniami kwietniowymi⁹. E. Meyer natomiast wiadomości te kojarzy z latem¹⁰, a M. Bonnefond-Coudry z debatą z 1 grudnia¹¹. Natomiast fakty, o których Hircjusz pisze w drugiej części zajmującego nas tekstu¹², czyli podjęta przez Kuriona próba przeprowadzenia w senacie głosowania, interwencja konsulów i rozejście się senatorów, zdaniem M. H. Dettenhofer, miały miejsce w marcu lub kwietniu¹³. Według K. Raaflaub w kwietniu¹⁴. E. Meyer, P. Stein, M. Gelzer, Ch. Meier, J. Carcopino, R. Seager i P. Greenhalgh zaś uważają, iż 1 grudnia¹⁵.

⁶ Są to wzmianki o podjętej przez Kuriona próbie przeprowadzenia głosowania, naciskach konsulów na senatorów i o rozejściu się obradujących, znajdujące się w ostatnim ustępie przytoczonego na początku artykułu fragmentu *Bellum Gallicum* (VIII, 52, 5).

⁷ Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 52, 4 i VIII, 52, 5.

⁸ Ibidem, VIII, 52, 4.

⁹ M. Gelzer: *Pompeius*. München 1949, s. 200—202, przyp. 67, s. 292; J. Martin: *Die Popularen...*, s. 112, przyp. 3; K. Raaflaub: *Zum politischen Wirken der caesarfreundlichen Volkstribunen am Vorabend des Bürgerkrieges*. „Chiron” 1974, Bd. 4, s. 302—303; idem: *Dignitatis contentio. Studien zur Motivation und politischen Taktik im Bürgerkrieg zwischen Caesar und Pompeius*. Vestigia. Bd. 20. München 1974, s. 28, przyp. 57; R. Seager: *Pompey. A Political Biography*. Berkeley—Los Angeles 1979, s. 155, przyp. 83; M. H. Dettenhofer: *Perdita Iuventus...*, s. 53, przyp. 129.

¹⁰ E. Meyer: *Caesars Monarchie und das Principat des Pompeius*. Stuttgart—Berlin 1922, s. 269, przyp. 1.

¹¹ M. Bonnefond-Coudry: *Le Sénat de la République romaine de la guerre d'Hannibal à Auguste*. Rome 1989, s. 536, przyp. 204.

¹² Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 52, 5.

¹³ M. H. Dettenhofer: *Perdita Iuventus...*, s. 57.

¹⁴ K. Raaflaub: *Zum politischen Wirken...*, s. 302—306, przyp. 63; idem: *Dignitatis contentio...*, s. 28—29, przyp. 59.

¹⁵ E. Meyer: *Caesars Monarchie...*, s. 272, przyp. 1; P. Stein: *Die Senatssitzungen der Ciceronischen Zeit (68—43)*. Münster 1930, s. 61, przyp. 334; M. Gelzer: *Pompeius...*, s. 207,

Interesujący nas fragment przekazu Aulusa Hircjusza¹⁶ potraktowano także całościowo. M. Gelzer w pracy poświęconej Cezarowi sugeruje, że tekst ten dotyczy wydarzeń, które na forum senatu rozegrały się od 1 marca do końca maja¹⁷. G. Niccolini z kolei jest zdania, iż w okresie maja—czerwca¹⁸, a J. van Ooteghem, że 1 grudnia¹⁹. Inną jeszcze opinię wyraził autor niniejszego artykułu, twierdząc, że owe wydarzenia należy wiązać z debatą z dnia 1 marca²⁰.

Wyjaśnienie tych rozbieżności pozwoliłoby na jednoznaczne ujęcie posunięć Kuriona, o których wspomina Hircjusz, jak i związanych z nimi aspektów stosunków wewnętrznych w Republice w 50 r.

Nie jest to łatwe, gdyż utrudniają to różne mankamenty przekazu Hircjusza, których nie brakuje również w interesującym nas fragmencie jego dziełka. Pierwszym są problemy z datacją omawianych w nim faktów. Jak łatwo zauważyć, w przytoczonym cytacie brak jakichkolwiek dat. Z tego powodu, opierając się wyłącznie na nim, można jedynie stwierdzić, iż odnosi się on do 50 r. Bez dodatkowych danych, badań i rozważań, bardziej precyzyjnych ustaleń w tym zakresie nie sposób poczynić²¹.

Z tymi trudnościami wiązą się następne. Po przeczytaniu zacytowanego tekstu, ze względu na ogólne i skrótowe ujęcie przedstawionych w nim faktów, nie można stwierdzić, czy jest to streszczenie działań Kuriona w 50 r., czy też są to informacje o jego dokonaniach w jakimś konkretnym miesiącu, a być może nawet dniu²². Ustalenie tego wymaga oddzielnych dociekań.

Jeszcze poważniejszą wadą relacji Hircjusza jest tendencyjne ujęcie prezentowanych w niej wydarzeń. Sygnalizuje on bowiem wyraźnie, że w swoim dziełku przedstawił je z cezariańskiego punktu widzenia²³. Nie oznacza to,

przyp. 109 s. 293; Ch. Meier: *Res publica amissa*. Wiesbaden 1966, s. 315, przyp. 10; J. Carcopino: *Jules César*. Paris 1968, s. 353, przyp. 1; R. Seager: *Pompey...*, s. 158, przyp. 102; P. Greenhalgh: *Pompey, the Republican Prince*. London 1981, s. 128, 284.

¹⁶ Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 52, 4—5.

¹⁷ M. Gelzer: *Caesar der Politiker und Staatsmann*. Wiesbaden 1960, s. 163, przyp. 3.

¹⁸ G. Niccolini: *I fasti...*, s. 326.

¹⁹ J. van Ooteghem: *Pompe le Grand, bâtisseur d'empire*. Louvain—Namur—Paris 1954, s. 502, przyp. 3.

²⁰ N. Rogosz: *Debaty senatu nad wyznaczeniem Cezarowi następcy w prowincjach galijskich (1 marca 50 r. p.n.e.)*. W: *W 2500-lecie powstania Republiki Rzymskiej*. Red. A. Kunisz. Katowice 1995, s. 67—71.

²¹ Zob. uwagi o tym w przyp. 3. Zdaniem E. Meyera (*Caesars Monarchie...*, s. 272, przyp. 1) „Diese Darstellung [w *Bell. Gall.* VIII, 52, 5 — N.R.] ist absichtlich ungenau gehalten und vermeidet die Berücksichtigung der Chronologie [...]”

²² Niektóre posunięcia Kuriona Hircjusz ujmuje tak, jakby były podejmowane wiele razy (*Bell. Gall.* VIII, 52, 4). Inne, jakby miały miejsce tylko raz (*Bell. Gall.* VIII, 52, 5). Między innymi jest to jeden z powodów rozbieżnego datowania poszczególnych działań tego trybuna.

²³ Świadczy o tym akcentowany przez Hircjusza, w przedmowie do jego dziełka, fakt połączenia ósmą księgą *Bellum Gallicum* w jedną całość dzieł Cezara: *Bell. Gall.* VIII, praef. 2.

że niezgodnie z ich rzeczywistym przebiegiem. Jednakże w związku z tym trzeba pamiętać, iż w interesującym nas fragmencie tekstu mamy również do czynienia z propagandowym obrazem rozgrywek politycznych, wiążących się z genezą drugiej wojny domowej. Z pewnych stwierdzeń Hircjusza należy także wnioskować, iż ósmą księgę *Bellum Gallicum* napisał między innymi celem rozpropagowania ich cezariańskiej wersji²⁴.

Mimo tych niedoskonałości i wynikających z nich trudności można wykazać, że informacje zawarte w przytoczonym fragmencie relacji Hircjusza odpowiadają rzeczywistym faktom, które jesteśmy w stanie precyzyjnie datować. Pomocne w tym są przekazy innych starożytnych autorów, omawiających działalność trybuna ludowego Kuriona oraz rozgrywki między Cezarem a Pompejuszem w 50 r.

W datowaniu faktów, o których w badanym fragmencie *Bellum Gallicum* pisze Hircjusz, są przydatne (mimo istniejących w nich luk) zwłaszcza niektóre fragmenty dzieła Appiana z Aleksandrii ze względu na obszerność oraz dokładność informacji o poczynaniach Kuriona i sytuacji politycznej w Rzymie w czasie jego trybunatu²⁵. Podobny charakter mają jeszcze precyzyjniejsze, chociaż mocno fragmentaryczne, wiadomości o tym zawarte w pewnych listach należących do korespondencji Cyclerona²⁶. Przekazy Swetoniusza²⁷,

O przedmowie Hircjusza: K. Kumaniecki: *Literatura rzymska. Okres cyceroński*. Warszawa 1977, s. 154–156. Por. też: G. Bertolini: *La lettera prefatoria di Irzio all'VIII libro del b.G.* In: *Miscellanea Terzaghi*. Genua 1963, s. 77–88; L. Canali: *Problemi della prefazione irziana*. „Maia” 1965, vol. 17, s. 125–140; L. Canfora: *Cesare continuato*. „Belfagor” 1970, vol. 25, s. 419–429.

²⁴ W świetle tego, iż dzieła Cezara zostały napisane dla historyków, że Hircjusz powiązał je w całość, i że napisał swe dziełko za namową przyjaciela, cezarianina Balbusa (Hirt., *Bell. Gall.* VIII, praef. 1–2; 5), jest to oczywiste. Zob.: O. Seel: *Hirtius. Untersuchungen über die pseudocesarischen Bella und den Balbusbrief*. „Klio”, Beiheft 35, neue Folge, H. 22, Leipzig 1935, s. 66–100; K. Kumaniecki: *Literatura...*, s. 154–156. O tendencji i propagandzie w przekazie Hircjusza: B. Scholz-Wolff: *Untersuchungen über Darstellungsformen des Hirtius im achten Buch der Kommentarien über den gallischen Krieg*. Diss. Berlin 1956; N. Rogosz: *Geneza wojny domowej lat 49–48 a jej ujęcie w relacji Aulusa Hircjusza*. W: „Historia i Współczesność”. T. 6. Red. A. Kunisz. Katowice 1982, s. 7–30.

²⁵ App., *B.C.* II, 27–31. O Appianie i jego dziele: O. I. Sevast'anova: *Appian i ego „Rimskaja Istoria”*. VDI 1950, z. 2, s. 253–262; E. Gabbia: *Appiano e la storia delle guerre civili*. Firenze 1956.

²⁶ Znajdują się one zwłaszcza w listach wielkiego mówcy, napisanych w 50 r., do Attyka i Celiusza oraz w kilku otrzymanych od tego ostatniego. O nich: H. Ziegler: *T. Pomponius Atticus als Politiker*. Diss. München 1926; G. Pianko: *Korespondenci Cyclerona. Marek Celiusz Rufus*. „Meander” 1962, T. 17, s. 16–26; eadem: *Korespondenci Cyclerona. Tytus Pomponiusz Attyk*. „Meander” 1970, T. 25, s. 173–182; D. V. Madsen: *The Life and Political Career of Marcus Caelius Rufus*. Seattle 1981. Charakterystyka korespondencji Cyclerona patrz: K. Kumaniecki: *Literatura...*, s. 384–389; M. Wistrand: *Cicero Imperator. Studies in Ciceros Correspondence 51–47 B.C.* Goeteborg 1979. Por. też: J. Carcopino: *Cicero. The Secrets of his Correspondence*. Vol. 1–2. New York 1969.

²⁷ Suet., *Iul.* 29.

Plutarcha²⁸ czy Kasjusza Diona²⁹, w których konflikt Pompejusza z Cezarem w 50 r. oraz rola, jaką odegrał w nim Kurion, są stosunkowo dobrze odzwierciedlone, można wykorzystać w mniejszym stopniu, gdyż do kwestii poruszonych przez Hircjusza w przytoczonym przez nas fragmencie ósmej księgi *Bellum Gallicum* nawiązują bardzo ogólnikowo lub nie czynią tego wcale³⁰. Z podobnych względów marginesowe znaczenie mają relacje innych jeszcze antycznych autorów, zawierające drobne wzmianki o działalności Kuriona w czasie jego trybunatu³¹.

W pierwszej kolejności należy ustalić, czy, w jakim stopniu, a także które informacje Aulusa Hircjusza w zacytowanym fragmencie jego dziełka są tendencyjne. Ponadto, czy występująca w nich ewentualnie tendencja podważa ich wiarygodność i prawdziwość wiążących się z nimi faktów.

Prawdziwa jest teza Hircjusza, że Kurion podjął się obrony Cezara³². To jednak tylko część prawdy. Dziejopis ten bowiem przemilcza to, co na ten temat wiadomo jeszcze z innych tekstów źródłowych. Ich autorzy zaś podkreślają, iż Cezar Kuriona pozyskał, a mówiąc konkretnie — zakupił, obietnicą spłaty jego olbrzymich długów³³. Doszło do tego w wyniku podjętej w ostatnich dniach września 51 r., pod naciskiem Pompejusza i sprzymierzonych z nim optymatów, uchwały senatu postanawiającej, iż toczący się od wiosennych miesięcy tego roku spór o prowincje galijskie zostanie rozstrzygnięty w dniu 1 marca 50 r. w trakcie specjalnie temu poświęconej debaty³⁴. Jej zorganizowanie i przeprowadzenie zlecono związanym z Pompejuszem i optymatami wrogom Cezara: L. Emiliuszowi Paulusowi i G. Klaudiuszowi Marcellusowi — konsulom desygnowanym

²⁸ Plut., *Caes.* 29, 2—3; 5; *Pomp.* 57—59, 1.

²⁹ Cass. Dio XXXX, 60—64.

³⁰ Tylko do znanych powszechnie informacji, które Hircjusz zamieścił w *Bell. Gall.* VIII, 52, 4. Por.: Suet., *Iul.* 29, 1—2; Plut., *Caes.* 29, 2—3; *Pomp.* 58; Cass. Dio XXXX, 60, 2—64, 2.

³¹ Znajdują się one w przekazach: Cezara (*Bell. civ.* II, 25, 4), Liwiusza (*per.* CIX), Waleriusza Maksymusa (IX, 1, 6), Wellejusza Paterkulusa (II, 48, 3—5), Lukana (IV, 689 ff; 820), Tacyta (*Ann.* XI, 7), Serwiusza (*ad Aen.* VI, 621), a także w scholiach (*Schol. Bob.* 85 Stangl; *Bern. Schol.* p. 146 U). Zob. też: Plut., *Ant.* 5, 1; Cass. Dio XXXXI, 41, 3.

³² Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 52, 4.

³³ Eksponują to: Swetoniusz (*Iul.* 29, 1), Plutarch (*Caes.* 29, 2—3; *Pomp.* 58, 1), Appian (*B.C.* II, 26, 101) i Kasjusz Dion (XXXX, 60, 1—4). Por.: Val. Max. IX, 1, 6; Lucan IV, 819—820; Tac., *Ann.* XI, 7; Plut., *Ant.* 5, 1; Serv., *ad Aen.* VI, 621. Szerzej o tym W. K. Lacey: *The Tribune...*, s. 319; I. Shatzman: *Senatorial Wealth and Roman Politics*. Coll. Latomus 142. Bruxelles 1975, s. 127—128; L. Perelli: *La corruzione politica nell'antica Roma*. Milano 1994, s. 132.

³⁴ Cic., *Ad fam.* VIII, 8, 4—5. Por. też: Cic., *Ad fam.* VIII, 4, 4; 5, 1—2; 9, 2—5; App., *B.C.* II, 25, 97—26, 99; Cass. Dio XXXX, 59, 1—3; P. Stein: *Die Senatssitzungen...*, s. 57—58; J. Leach: *Pompey the Great*. London 1978, s. 162—163. O tej uchwale senatu: M. van den Bruwaene: *Précisions sur la teneur et l'importance du senatus consulte d'octobre 51 avant J.C.* LEC 1953, vol. 21, s. 19—27.

na ten rok³⁵. Należy również przypuszczać, że Pompejusz i jego współpracownicy w planowanej na dzień 1 marca 50 r. ostatecznej rozgrywce z Cezarem niebagatelną rolę wyznaczili także innemu jego wrogowi, wspomnianemu już G. Skryboniuszowi Kurionowi, wtedy desygnowanemu na 50 r. trybunowi ludowemu³⁶. Cezar, któremu tym sposobem odebrano legalne możliwości obrony³⁷, nie widząc innego wyjścia, zjednał sobie swoich najgroźniejszych przeciwników, czyli L. Emiliusza Paulusa i G. Skryboniusza Kuriona, zlecając im jednocześnie tajną misję obrony swych interesów na forum senatu³⁸. Poza tym fakt stwierdzony przez Hircjusza nie może budzić wątpliwości ani zastrzeżeń.

Prawdą jest również, iż Kurion, w ramach obrony interesów Cezara, wielokrotnie nakłaniał senat do jednoczesnego odebrania prowincji i stacjonujących w nich wojsk Cezarowi i Pompejuszowi. Podobnie, że uzasadniał to chęcią zapewnienia bezpieczeństwa Rzeczypospolitej. Te informacje bowiem Hircjusza potwierdzają także przekazy innych autorów³⁹. Jednak wiadomo z nich również, że rzeczywisty cel Kuriona był inny. Nie chodziło mu wcale o bezpieczeństwo państwa, lecz o odwleczenie momentu wyznaczenia Cezarowi następcy i dostarczenie mu usprawiedliwienia dla dalszego przetrzymywania prowincji, gdyż ów trybun sugerował także, że jeżeli prowincji nie odbierze się Pompejuszowi, to nie należy ich również odbierać Cezarowi. Ponadto zależało mu na ukryciu swej aktualnej orientacji politycznej i uwiarygodnieniu przyjętej na forum senatu postawy⁴⁰. I w tym wypadku do podawanych przez Hircjusza

³⁵ Cic., *Ad fam.* VIII, 8, 5. Podjęto wówczas także inne, związane z tym, decyzje: 8, 5—9. Zob. też: App., *B.C.* II, 26, 99—100; Cass. Dio XXXX, 59, 3—4; N. Rogosz: *Senat a konflikt Pompejusza z Cezarem. Wniosek konsula Marcellusa z 51 r. p.n.e. w sprawie odwołania Cezara z prowincji*. W: „Antiquitas”. T. 13. Red. E. Konik. Wrocław 1987, s. 211—213.

³⁶ Wskazują na to sugestie Celiusza o wrogich Cezarowi zamiarach Kuriona: Cic., *Ad fam.* VIII, 4, 2; 5, 3; 8, 10; 10, 3. Bardzo wyraźnie o planach Pompejusza względem Kuriona wypowiadają się Appian (*B.C.* II, 26, 99—100) i Kasjusz Dion (XXXX, 59, 3—4). Por.: R. Durand: *L'élection de C. Scribonius Curio au tribunal de la plèbe*. In: *Mélanges Chatelain*. Paris 1910, s. 557—574.

³⁷ Potwierdzają to decyzje senatu z końca września 51 r.: Cic., *Ad fam.* VIII, 8, 4—9; N. Rogosz: *Senat...*, s. 213. Był to strategiczny cel polityki Pompejusza: App., *B.C.* II, 26, 99—100; Cass. Dio XXXX, 59, 3—4. O niej: J. van Ooteghem: *Pompée...*, s. 481—487; P. Greenhalgh: *Pompey...*, s. 94—107.

³⁸ Wyraźnie stwierdza to Appian (*B.C.* II, 26, 101). Wymownie także Swetoniusz (*Iul.* 29, 1—2) i Kasjusz Dion (XXXX, 60, 1—4). Zob. też: Plut., *Caes.* 29, 2—3; *Pomp.* 58, 1; N. Rogosz: *Debata...*, s. 81—94. Więzy z Cezarem Kurion utrzymał do swej śmierci. O nich: E. Doblhofer: *Curio bei Caesar*. AU 1973, Bd. 16, s. 42—50; H. Offermann: *Curio — Miles Caesaris?* „Hermes” 1977, vol. 105, s. 351—368, a także: A. Ferrabino: *Curione in Africa*. Atti R. accad. scienze. Torino 1912—1913, 48, s. 157—171.

³⁹ Por.: Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 52, 4; Plut., *Pomp.* 58, 3; App., *B.C.* II, 27, 104—105; 28, 110—111; 29, 113; 30, 118—119; Cass. Dio XXXX, 62, 3.

⁴⁰ Chytre kalkulacje Kuriona eksponują Appian (*B.C.* II, 27, 102; 105—106; 28, 111) i Kasjusz Dion (XXXX, 61, 1—62, 4).

informacji nie można mieć dalszych zastrzeżeń, mimo że ilustrowane nimi fakty także są ukazane tendencyjnie. Autor ten bowiem ogranicza się do przedstawienia jedynie oficjalnej strony posunięć Kuriona. Nie mówi natomiast nic o ich istocie, motywach skłaniających go do ich podejmowania ani o okolicznościach ich realizowania.

Hircjusz pisze również, że Kurion próbował w senacie doprowadzić do głosowania nad wnioskiem, który sam zgłosił. Miało do tego nie dojść, ponieważ przeszkodzili temu konsulowie i przyjaciele Pompejusza, doprowadzając do rozejścia się senatorów⁴¹. W przekazach innych antycznych autorów fakt ten nie jest odnotowany. Tej informacji Hircjusza nie da się więc skonfrontować z danymi pochodzącymi z innych tekstów i stwierdzić, czy odpowiada rzeczywistym wydarzeniom, czy nie. Mimo to, mając na uwadze jej uwiarygodnienie, warto jednak przeprowadzić porównanie relacji Aulusa Hircjusza z przekazami innych autorów. Plutarch i Appian bowiem potwierdzają inną, ale taką samą inicjatywę Kuriona. Doszło do niej pod koniec jego kadencji na urzędzie trybuna ludowego, na posiedzeniu senatu 1 grudnia 50 r., a zakończyła się ona pełnym powodzeniem⁴². W tym kontekście wiadomość Hircjusza o dążeniu Kuriona do przeprowadzenia głosowania nad wspomnianym wnioskiem jest jak najbardziej naturalna, racjonalna i wiarygodna.

Interesujące spostrzeżenia wynikają również z porównania poszczególnych tez Hircjusza. Z jednej strony twierdzi on, że Kurion na forum senatu Cezara bronił⁴³. Z drugiej, że dążył do przegłosowania, czyli uchwalenia, propozycji przewidującej oprócz usunięcia z prowincji Pompejusza równoczesne odebranie ich Cezarowi⁴⁴. Dla tego ostatniego przeforsowanie inicjatywy Kuriona byłoby jednak katastrofą. Widać więc, że owe posunięcia, a zwłaszcza cele, które Kurion chciał osiągnąć, wzajemnie się wykluczają. Sprzeczność tę jednak potwierdzają również inne, obszerniejsze i bardziej szczegółowe przekazy, gdzie wspomniane manewry Kuriona ujęto podobnie⁴⁵. Wiadomo z nich także, że jest ona pozorna. Wiemy bowiem, iż ów trybun ludowy forsował swój wniosek na forum senatu, ponieważ doskonale orientował się, że do jego

⁴¹ Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 52, 5.

⁴² Plut., *Pomp.* 58, 4–5; App., *B.C.* II, 30, 118–119; P. Stein: *Die Senatssitzungen...*, s. 61; G. Niccolini: *I fasti...*, s. 327–328; M. Bonnetfond-Coudry: *Le Sénat...*, s. 534–538, 628; L. Thommen: *Das Volkstribunat...*, s. 204–205, 215; L. de Libero: *Obstruktion. Politische Praktiken im Senat und in der Volksversammlung der ausgehenden römischen Republik (70–49 v.Chr.)*. Hermes Einzelschriften. H. 59. Stuttgart 1992, s. 51.

⁴³ Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 52, 4.

⁴⁴ Ibidem. VIII, 52, 5.

⁴⁵ Por.: Plut., *Pomp.* 58, 3–5; App., *B.C.* II, 27, 104–105; 28, 110–111; 29, 113; 30, 118–119; Cass. Dio XXXX, 62, 3. Zob. też: W. K. Lacey: *The Tribunate...*, s. 326–329; J. Martin: *Die Popularen...*, s. 112–114; K. Raaflaub: *Zum politischen Wirken...*, s. 300–306.

uchwalenia nie dopuszczają sojusznicy i współpracownicy Pompejusza, a przede wszystkim on sam⁴⁶. Ponadto, iż w tej sprawie Kurion mógł jeszcze liczyć na pomoc L. Emiliusza Paulusa, także, jak już wskazywaliśmy, pozyskanego przez Cezara⁴⁷. Jak zresztą wynika z narracji Hircjusza, konsul ów w tym wypadku Kuriona nie zawiódł. Działając zgodnie z G. Klaudiuszem Marcelusem, swoim kolegą na urzędzie, ściśle współpracującym z Pompejuszem, doprowadził do rozejścia się senatu, czyli — z punktu widzenia Kuriona i Cezara — zrobił, co do niego należało⁴⁸. Rozważania te wskazują więc wyraźnie, że Kurion i Paulus, chociaż każdy w inny sposób i na innym odcinku, walenie przyczynili się do przerwania obrad nad wyznaczeniem Cezarowi następcy i odwleczenia decyzji senatu w tej sprawie⁴⁹.

Powyższa analiza tekstu Hircjusza dowodzi więc, że jego wzmianka o podjętej przez Kuriona próbie doprowadzenia do głosowania i rozejściu się senatu jest zgodna z „istotą i duchem” intrygi realizowanej przez tego trybuna. Ponadto ujęcie jego poczyniń w dziele Aulusa Hircjusza koreluje ze sposobami prezentowania ich w przekazach innych antycznych autorów⁵⁰. Spostrzeżenia te także pozwalają więc utrzymywać, że przytoczony wcześniej fragment ósmej księgi *Bellum Gallicum* zawiera informacje o wydarzeniach, które nie są fikcją.

Należy również pamiętać, iż podjęta przez Kuriona próba przegłosowania wniosku, który sam zgłosił, miała miejsce podczas obrad senatu, czyli w miejscu publicznym, w obecności kilkuset świadków. Było to więc wydarzenie o oficjalnym charakterze. Ponadto, że kwestia galijska, nad którą senat debatował, budziła wielkie zainteresowanie i przyciągała uwagę nie tylko polityków, ale nawet szarych obywateli⁵¹. Była sprawą bardzo ważną, ponieważ

⁴⁶ App., *B.C.* II, 27, 105; Cass. Dio XXXX, 62, 3—4. Według Appiana wystąpienie to miał Kurionowi ułatwić niezbyt pozytywny stosunek ludu do Pompejusza.

⁴⁷ W tym kontekście w źródłach postawa Paulusa nie jest ujęta wyraźnie: Suet., *Iul.* 29, 1; App., *B.C.* II, 26, 101; Cass. Dio XXXX, 63, 2. Por.: Plut., *Caes.* 29, 2—3; *Pomp.* 58, 1. O L. Emiliuszu Paulusie: P. Willems: *Le Sénat...*, s. 486—487; W. Drumann, P. Groebe: *Geschichte Roms in seinem Übergange von der republikanischen zur monarchischen Verfassung*. Bd. 1. Berlin 1899, s. 4—8; R. D. Weigel: *The Career of L. Paullus, cos. 50*. „Latomus” 1979, vol. 38, s. 637—646.

⁴⁸ Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 52, 5.

⁴⁹ Ten podział ról między Paulusem a Kurionem koresponduje z powodami ich pozyskania przez Cezara, w przypadku każdego z nich również były one odmienne: Suet., *Iul.* 29, 1; App., *B.C.* II, 26, 101; Cass. Dio XXXX, 60, 1—4. Por.: Plut., *Caes.* 29, 2—3; *Pomp.* 58, 1; oraz przyp. 47.

⁵⁰ Por.: Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 52, 5; Vell. Pat. II, 48, 4; Plut., *Caes.* 29, 2—3; *Pomp.* 58, 2—4; App., *B.C.* II, 27, 102—30, 119; Cass. Dio XXXX, 61, 1—64, 4.

⁵¹ Potwierdzają to liczne wzmianki antycznych autorów: Cic., *Ad Att.* V, 20, 8; 21, 3; VI, 1, 24; 2, 6; 3, 1; 4; 8; 2; VII, 1, 3; 5; 3, 4—5; 4, 2—3; 5, 4—5; 6, 2; 7, 5; *Ad fam.* VIII, 6, 4—5; II, 11, 1; 12, 1; 13, 3; III, 11, 4; VIII, 11, 2—3; 13, 2; 14, 2—3; Vell. Pat. II, 48, 3—5; Plut., *Caes.* 29, 3; 5; *Pomp.* 58, 2; 5; App., *B.C.* II, 27, 106; 29, 112; 30, 116—118; 31, 123; Cass. Dio XXXX, 60, 3—4; 63, 2—4; 64, 2—4.

spór o obsadę prowincji galijskich nowymi namiestnikami należał do kluczowych zagadnień w polityce wewnętrznej Republiki⁵². Jak już wskazano, łączył się on także ściśle z genezą wojny domowej i z tego względu jeszcze po latach — także w czasie gdy Aulus Hircjusz pisał swoje dziełko — budził duże emocje i był przedmiotem waśni politycznych⁵³. Dziejopis ten, pisząc o tym epizodzie, musiał to wszystko brać pod uwagę. Owe uwarunkowania także zmuszały go do rzetelnego przedstawienia związanych z nim faktów. Również one gwarantują, że informacje o próbie przegłosowania wniosku Kuriona są prawdziwe.

Jak już powiedziano, ostatniej wzmianki Hircjusza nie da się skonfrontować z wiadomościami z innych przekazów. Należy jednak założyć, że również ujął ją tendencyjnie. Można w związku z tym sugerować, że podobnie jak w poprzednich wypadkach, tendencja ta polega na odpowiednim, tj. zgodnym z cezariańskim punktem widzenia, przedstawieniu towarzyszących temu manewrowi Kuriona okoliczności, motywów zwalczających go polityków itp.⁵⁴ Z punktu widzenia rozważanego problemu są to jednak sprawy drugorzędne, nam chodzi przecież o ustalenie, czy Kurion próbował doprowadzić do głosowania nad swoim wnioskiem, czy nie.

W zacytowanej na początku artykułu partii tekstu ósmej księgi *Bellum Gallicum*, podobnie jak we fragmentach z nią sąsiadujących, Aulus Hircjusz akcentuje z jednej strony szacunek Cezara do senatu, z drugiej zaś pozytywny stosunek senatorów do polityki i postulatów zdobywcy Galii oraz mające to potwierdzać efekty działań trybuna ludowego Kuriona⁵⁵. Na zasadzie przeciwieństwa eksponuje również dążenie wrogów Cezara do wykorzystania senatu przeciwko niemu, w tym wypadku poprzez wymuszenie akceptacji linii politycznej, którą oni forsowali w odniesieniu do kwestii galijskiej⁵⁶. Bez wątplenia takie ujęcie owych spraw także jest tendencyjne⁵⁷.

⁵² Jednoznacznie poświadczają to opinie ówczesnych polityków odzwierciedlone w korespondencji Cyncerona: Cic., *Ad fam.* III, 11, 4; VIII, 11, 3; 13, 2; 14, 2; *Ad Att.* VII, 1, 5; 3, 4—5; 4, 2—3; 5, 4; 6, 2; 7, 5; 9, 2.

⁵³ Tezę tę potwierdza chociażby fakt zamówienia tekstu ósmej księgi *Bellum Gallicum* u Hircjusza przez Balbusa: Hirt., *Bell. Gall.* VIII, praef. 1—2. Powstała ona między 15 marca 44 r. a 21 kwietnia 43 r. (K. Kumaniecki: *Literatura...*, s. 154), a więc w czasie ostrych walk politycznych, w których legenda i dokonania Cezara były wykorzystywane przez jego stronników, zwłaszcza Oktawiana. O jego polityce w tym okresie: T. Rice Holmes: *The Architect of the Roman Empire*. Oxford 1928, s. 10—68; R. Syme: *The Roman Revolution*. Oxford 1960, s. 97—186; L. Morawiecki: *Władza charyzmatyczna w Rzymie u schyłku Republiki (lata 44—27 p.n.e.)*. Rzeszów 1989, s. 196—206.

⁵⁴ Zob. uwagi poniżej.

⁵⁵ Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 52, 3—53, 1.

⁵⁶ Ibidem, VIII, 52, 3; 5; 53, 1—2.

⁵⁷ Widać to zwłaszcza po odmiennym niż u Hircjusza ujęciu stosunków między senatem a Cezarem w innych przekazach. Por.: Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 52, 3—53, 1 oraz: Cic., *Ad Att.* V, 21, 3; VI, 8, 2; VII, 3, 4—5; 4, 3; 5, 5; 6, 2; *Ad fam.* VIII, 11, 3; 13, 2; XVI, 11, 2; Liv., *per.* CIX; Suet., *Iul.* 29; Plut., *Caes.* 29, 1—30, 1; App., *B.C.* II, 25, 97—30, 119; Cass. Dio XXXX, 59, 1—66.

Tendencja Aulusa Hircjusza okazuje się zatem bardzo wyrafinowana a zarazem specyficzna. Podawane bowiem przez niego informacje są prawdziwe. Fakty, o których pisze, rzeczywiście miały miejsce. W tym kontekście nie stosuje przekłamań i nie mija się z prawdą. Na tym jednak zgodność jego relacji z ówczesnymi realiami się kończy, ponieważ podawane wiadomości odpowiednio do swoich potrzeb selekcjonuje, dobiera i zestawia. Czyni to w taki sposób, by dobrze ilustrowały wysuwane przez niego tezy czy sugestie i dobrze świadczyły o Cezarze i jego polityce, a źle o jego wrogach i ich posunięciach. Stosuje również dogodną dla siebie i swego byłego mocodawcy interpretację przedstawianych wydarzeń. Jeżeli tych wymogów nie spełniają, opuszcza je i przemilcza⁵⁸.

Reasumując, należy stwierdzić, że fakty, o których Aulus Hircjusz nadmienia w zacytowanym fragmencie ósmej księgi *Bellum Gallicum*, są prawdziwe i w 50 r. na forum senatu na pewno miały miejsce. Pozostaje jedynie ustalić, kiedy. Można do tego wykorzystać niektóre inne wzmianki z jego dziełka, a także informacje znajdujące się w przekazach innych autorów oraz ich wzajemne korelacje.

Przed tym należy jednak rozstrzygnąć kwestię właściwej interpretacji dwóch sformułowań zawartych w przytoczonym na początku artykułu ustępie ósmej księgi *Bellum Gallicum* oraz ustalić występujące między nimi związki. Hircjusz bowiem raz pisze, że Kurion do jednoczesnego odebrania prowincji i wojska Cezarowi i Pompejuszowi „wielokrotnie nakłaniał senat [...]” (saepe erat senatui pollicitus [...])⁵⁹, co sugeruje, iż czynił to w czasie wielu posiedzeń. Nieco dalej zaś nadmienia: „[...] nie tylko do tego nakłaniał, ale sam próbował przeprowadzić głosowanie; konsulowie i przyjaciele Pompejusza zdołali przekonać senatorów, aby do tego nie doszło i po odwołaniu sprawy rozeszli się [...]” (neque hoc tantum pollicitus est, sed etiam senatui consultum per discessionem facere coepit; quod ne fieret, consules amicum Pompei evicerunt atque ita rem morando discusserunt)⁶⁰, co mogło i musiało mieć miejsce podczas obrad w jednym konkretnym dniu. Należy więc ustalić, czy Hircjusz nadmieniając o działalności Kuriona na forum senatu, streścił jego poczynania realizowane od 1 marca do 9 grudnia, czyli od momentu

⁵⁸ Ze względu na powiązanie swoim dziełkiem w jedną całość pamiętników Cezara o wojnach galijskiej i domowej oraz relacjonowanie w nim jego działań z lat 51—50 (Hirt., *Bell. Gall.* VIII, preaf. 2—3), Hircjusz zastosował takie same jak Cezar metody propagowania treści swego przekazu. O nich: K. Barwick: *Caesars „Bellum Civile”. Tendenz, Abfassungszeit und Stil*. In: BSAW. Bd. 99, H. 1. Berlin 1951; C. E. Stevens: *The „Bellum Gallicum” as a Work of Propaganda*. „*Latomus*” 1952, vol. 11, s. 3—18, 165—179; J. H. Collins: *Caesar as a Political Propagandist*. In: ANRW. T. 1.: *Von den Anfängen Roms bis zum Ausgang der Republik*. Bd. 1. Berlin—New York 1972, s. 922—966.

⁵⁹ Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 52, 4.

⁶⁰ Ibidem, VIII, 52, 5.

rozpoczęcia debat nad wyznaczeniem Cezarowi następcy do czasu złożenia przez tego trybuna urzędu, czy też przedstawił jego posunięcia z jednego, bliżej nie określonego, posiedzenia.

Z relacji innych autorów wiadomo, że Kurion swoją propozycję forsował w senacie od 1 marca do początku grudnia⁶¹, czyli na wielu posiedzeniach. Appian jednak, omawiając początkową część jego obrad w dniu 1 marca, podkreśla, iż wtedy ów trybun dwukrotnie przekonywał senatorów do poparcia swego wniosku⁶². Czy w czasie tej debaty czynił to więcej razy, nie da się powiedzieć, gdyż jej dalszej części Appian nie omawia⁶³. Można więc także przyjąć, że Hircjusz pisze o obronie Cezara przez Kuriona podczas jednego posiedzenia senatu. Prawdopodobnie więc okazuje się i pierwsza, i druga interpretacja. Która jest jednak właściwa? Pierwsza, bo gdyby przyjąć, że zwrot „wielokrotnie nakłaniał senat” odnosi się do jakiejś jednej konkretnej debaty, byłoby to sprzeczne z informacjami potwierdzającymi, iż Kurion nakłaniał senatorów do poparcia swojej inicjatywy przez kilka miesięcy. Zaletą takiego sposobu interpretowania owego sformułowania Hircjusza jest również jego korelacja z wiadomościami Appiana, iż dwukrotnie zabiegał o to podczas obrad w dniu 1 marca.

Wzmianka informująca o podjęciu przez Kuriona próby przegłosowania swojego wniosku oraz następstwach tego kroku, jak to już wskazano, bez wątplenia odnosi się do wydarzeń, które miały miejsce podczas jednego posiedzenia senatu. W dalszych rozważaniach należy więc ustalić, kiedy ono miało miejsce.

Można to uczynić, wykorzystując dalsze dane Hircjusza o pracach senatu nad kwestią galijską. Wynika z nich bowiem, że obrady, w czasie których doszło do wspomnianej interwencji konsulów, odwołania głosowania nad wnioskiem Kuriona, a w ostateczności do rozejścia się senatorów, poprzedzała debata, podczas której senat odrzucił propozycję M. Klaudiusza Marcellusa, by Cezarowi odebrać prowincje galijskie jeszcze przed upływem kadencji⁶⁴. Wiadomo zaś, iż doszło do tego 29 lub 30 września 51 r.⁶⁵ Wiemy także,

⁶¹ Cic., *Ad Att.* VI, 1, 24; 2, 6; 3, 1; *Ad fam.* VIII, 11, 3; 13, 2; 14, 2; *Ad Att.* VII, 1, 5; App., *B.C.* II, 27, 103–31, 123. Zob. też: Suet., *Iul.* 29, 1–2; Plut., *Caes.* 29, 2–3; *Pomp.* 58, 2–5; Cass. Dio XXXX, 62, 3–66, 5; W. K. Lacey: *The Tribunate...*, s. 326–329; K. Raaflaub: *Zum politischen Wirken...*, s. 300–302; M. H. Dettenhofer: *Perdita Iuventus...*, s. 52–63; N. Rogosz: *Stanowisko senatu wobec konfliktu Pompejusza z Cezarem (1 marca – 1 grudnia 50 r. p.n.e.)...*, s. 53–68.

⁶² App., *B.C.* II, 27, 103–105.

⁶³ Ibidem, 105–106.

⁶⁴ Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 52, 5–53, 1.

⁶⁵ Według Celiusza senat odrzucił wniosek Marcellusa „Pr. K. Octobris”. Zob.: Cic., *Ad fam.* VIII, 8, 5. List ten został przez niego napisany „in Oct. a. 703 (51)”. Badacze współcześni datują tę debatę na 29 lub 30 września 51 r. Por.: P. Stein: *Die Senatsitzungen...*, s. 57; E. S. Gruen: *The Last Generation of the Roman Republic*. Berkeley—Los Angeles—London 1974, s. 463.

iż wtedy podjęto również wspomnianą już uchwałę, że nad wyznaczeniem Cezarowi następcy senat będzie obradował na specjalnym posiedzeniu 1 marca 50 r. Ponadto, co z punktu widzenia rozpatrywanego problemu ma istotne znaczenie, że do tego dnia sprawą Galii nie będzie się zajmować⁶⁶. Z ustaleń tych wynika, że po odrzuceniu propozycji M. Klaudiusza Marcellusa pierwszym posiedzeniem senatu poświęconym kwestii galijskiej było to z 1 marca 50 r., czyli że, jeżeli chodzi o tę sprawę, debata z końca września 51 r. bezpośrednio poprzedzała tę z 1 marca następnego roku. W tym więc dniu pod koniec obrad musiało dojść do podjętej przez Kuriona próby przeprowadzenia głosowania nad zgłoszonym przez niego wnioskiem, do nacisków konsulów na senatorów, odwołania inicjatywy trybuna i rozejścia się senatu.

Można to wykazać także inaczej. Hircjusz twierdzi, iż zaakceptowanie racji konsulów i przyjaciół Pompejusza przez senatorów, ich rezygnacja z głosowania nad wnioskiem Kuriona oraz rozejście się obradujących „było [...] ważnym dowodem na stanowisko senatu i zgodne z jego poprzednim postępowaniem [...]” (*Magnum [...] testimonium senatus erat universi conveniensque superiori facto [...]*)⁶⁷, czyli z odrzuceniem propozycji M. Klaudiusza Marcellusa⁶⁸. Innymi słowy, według tego dziejopisa, stanowisko senatu wobec prób usunięcia Cezara z Galii podczas obydwu debat, zarówno tej z końca września 51 r., jak i tej zakończonej rozejściem się senatorów, było identyczne i dla niego korzystne⁶⁹. Wniosek taki jest jednak pozbawiony racjonalnych podstaw. By go podtrzymać, trzeba by założyć, iż wrogowie Cezara, doprowadzając do rozejścia się senatu, mieli na celu jego korzyść. Ponadto, iż rzecz miała się podobnie, gdy przeszkadzali Kurionowi i podważali czy zwalczyli jego inicjatywy, którymi, jak to Hircjusz eksponuje, Cezara przecież bronił. Absurdalność tych konkluzji wskazuje, że przytoczona tu teza Aulusa Hircjusza jest tendencyjna⁷⁰. Na badane przez nas kwestie nie ma to jednak negatywnego wpływu. Istotne dla naszych rozważań jest przede wszystkim to, że umożliwia ona wskazanie daty posiedzenia senatu, z którym się wiąże.

Wiadomo bowiem, że żadne z posiedzeń senatu, znanych nam z innych przekazów, na których po 1 marca 50 r. omawiano sprawę następstwa po

⁶⁶ Cic., *Ad fam.* VIII, 8, 5. O dodatkowych decyzjach wiążących się z tą uchwałą patrz: 8, 6—9. Zob. też: P. Stein: *Die Senatssitzungen...*, s. 57—58; M. van den Bruwaene: *Précisions...*, s. 21—27; Ch. Meier: *Caesar*. München 1986, s. 402—403.

⁶⁷ Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 53, 1 (przekł. E. Konik).

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ujęcie tej sprawy, tok rozumowania oraz tezy Hircjusza patrz: *Bell. Gall.* VIII, 52, 3—53, 1.

⁷⁰ Wskazują na to również wiążące się z nią sugestie Hircjusza, iż senat był do Cezara nastawiony pozytywnie (*Bell. Gall.* VIII, 52, 3—53, 1). Tymczasem, jak to już wskazano, z innych przekazów wiemy, że było inaczej (zob. s. 50—51, a także przyp. 57).

Cezarze w prowincjach galijskich, nie zakończyło się zbojkotowaniem głosowania nad wnioskiem Kuriona, w wyniku nacisków konsulów i przyjaciół Pompejusza, oraz rozejściem się zebranych⁷¹. Rezultatów tych debat Hircjusz nie mógł więc porównywać z odrzuceniem wniosku M. Klaudiusza Marcellusa. Nie miałby także podstaw do sugerowania, iż podczas którejkolwiek z nich senat zajął stanowisko korzystne dla Cezara. Wiemy również, iż po 1 marca 50 r. senat między innymi omawiał postulat Kuriona, gdyż trybun ten do lansowania go wykorzystywał każdą nadarzającą się okazję⁷². Równocześnie jednak w tym czasie obradował nad wieloma innymi kwestiami, np. nad obroną Syrii przed Partami⁷³, dziękczynieniami dla jej namiestnika M. Kalpurniusza Bibulusa⁷⁴ oraz podobnymi dziękczynieniami dla namiestnika Cylicji M. Tulliusza Cycerona⁷⁵, nad zgłoszoną przez Pompejusza propozycją usunięcia Cezara z Galii 13 listopada⁷⁶, postawionym przeciwko niej wetem Kuriona⁷⁷, oceną polityki realizowanej przez niego na forum

⁷¹ Zob.: Cic., *Ad Att.* VI, 2, 6; *Ad fam.* VIII, 11, 3; 13, 2; 14, 2; *Ad Att.* VII, 7, 5; Plut., *Pomp.* 58, 2–6; 59, 1; App., *B.C.* II, 27, 103–105; 28, 107–111; 29, 112–113; 30, 118–119; 31, 120–121; Cass. Dio XXXX, 62, 3–4; 63, 1–64, 4; P. Stein: *Die Senatssitzungen...*, s. 59–61; M. Bonnefond-Coudry: *Le Sénat...*, s. 431, 450, 534–538, 552, 564, 628.

⁷² Cic., *Ad Att.* VI, 2, 6; 3, 1; *Ad fam.* VIII, 11, 3; 13, 2; Hirt., *Bell. Gall.* VII, 52, 4; Plut., *Pomp.* 58, 3–5; App., *B.C.* II, 27, 103–105; 28, 107–111; 29, 112–113; 30, 118–119; Cass. Dio XXXX, 62, 3–4; W. K. Lacey: *The Tribunate...*, s. 326–329; M. H. Dettenhofer: *Perdita Iuventus...*, s. 52–68; N. Rogosz: *Stanowisko senatu wobec konfliktu Pompejusza z Cezarem (1 marca – 1 grudnia 50 r. p.n.e.)...*, s. 53–69.

⁷³ Cic., *Ad fam.* II, 17, 5; Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 54, 1; App., *B.C.* II, 29, 114; zob. też: Cass. Dio XXXX, 65, 2; P. Stein: *Die Senatssitzungen...*, s. 59, 102–103. Doszło do tego po alarmujących doniesieniach z Syrii i Cylicji: Cic., *Ad fam.* XV, 4, 1–10; VIII, 6, 4; *Ad Att.* V, 21, 1–3; VI, 1, 14; 2, 6; 4, 1. O sytuacji na pograniczu partyjskim: N. C. Debevoise: *A Political History of Parthia*. Chicago–London 1969, s. 96–104; E. Dąbrowa: *La politique de L'Etat Parthe à l'égard de Rome – d'Artaban II à Vologèse I / ca 11 – ca 79 de n.e.) et les facteurs qui le conditionnaient*. Kraków 1983, s. 33–34; J. Wolski: *Imperium Arsacydów*. Poznań 1996, s. 160–161, szerzej 154–160.

⁷⁴ Cic., *Ad Att.* VII, 2, 6–7; 3, 5; por.: *Ad fam.* II, 17, 7; P. Stein: *Die Senatssitzungen...*, s. 59; M. Gelzer: *Cicero. Ein biographischer Versuch*. Wiesbaden 1969, s. 236; K. Kumaniecki: *Cycon i jego współcześni*. Warszawa 1989, s. 371.

⁷⁵ Cic., *Ad fam.* VIII, 11, 1–2; II, 15, 1; III, 13, 1; XV, 5, 2; 11, 1; *Ad Att.* VI, 7, 2; R. Kamienik: *Zabiegi Cycony o triumf i ich niepowodzenie*. W: „Antiquitas”. T. 14: *Rzym na przełomie republiki i cesarstwa*. Red. E. Konik. Wrocław 1988, s. 93–95; E. Dulski: *Cycon jako namiestnik prowincji*. W: „Antiquitas”. T. 15. Red. E. Konik. Wrocław 1992, s. 32–34. O ich podstawie: M. Grzesiowski: *Wojskowa kampania Cycony w Cylicji jesienią 51 roku*. „Meander” 1960, T. 15, s. 155–166.

⁷⁶ Cic., *Ad fam.* VIII, 11, 3; 13, 2. Por.: P. Stein: *Die Senatssitzungen...*, s. 60, a także: E. Meyer: *Caesars Monarchie...*, s. 263; M. Gelzer: *Pompeius...*, s. 165.

⁷⁷ Cic., *Ad fam.* VIII, 13, 2; zob. też: *Ad Att.* VII, 7, 5; P. Stein: *Die Senatssitzungen...*, s. 60; M. Bonnefond-Coudry: *Le Sénat...*, s. 431, 552, 564. Inaczej o tym: L. Thommen: *Das Volkstribunat...*, s. 215; L. de Libero: *Obstruktion...*, s. 36, 47.

senatu⁷⁸; zajmował się on również przeciągającymi się próbami usunięcia go z listy senatorów⁷⁹, a także inicjatywą konsula G. Klaudiusza Marcellusa, domagającego się natychmiastowego wyznaczenia Cezarowi następcy⁸⁰. Debaty poświęcone tym zagadnieniom przebiegały jednak inaczej niż ta, o której pisze Hircjusz. Jedynym więc posiedzeniem, mogącym zakończyć się tak, jak Hircjusz to przedstawił, było to z 1 marca 50 r. Tylko wtedy Kurion zaskoczył wrogów Cezara tak bardzo, że swój wniosek mógł poddać pod głosowanie, zmuszając ich tym sposobem do wywarcia nacisku na zebranych i nakłonienia ich do rozejścia się. Podczas następnych debat stronnicy Pompejusza do takiej sytuacji nigdy już nie dopuścili, gdyż lepiej kontrolowali obrady. Nie pozwolili także, by ów trybun w takim stopniu wpływał na ich przebieg⁸¹.

Datowanie interesującego nas posiedzenia na 1 marca 50 r. pośrednio podbudowuje również stwierdzenie Hircjusza, iż do wspomnianego rozejścia się senatu zgodnie doprowadzili konsulowie⁸². L. Emiliusz Paulus, przekupiony przez Cezara, podczas debat mających doprowadzić do wyznaczenia mu następcy od samego początku zachowywał się biernie, w rzeczywistości zaś potajemnie współpracował z Kurionem⁸³. Do publicznego współdziałania obydwu konsulów mogło więc dojść wyłącznie w czasie, gdy postawa Paulusa jeszcze nie wzbudzała podejrzeń, a optymaci — zwłaszcza konsul G. Klaudiusz Marcellus — mu ufali⁸⁴, czyli odpowiednio wcześniej przed wykryciem jego

⁷⁸ Cass. Dio XXXX, 64, 1—3. Por.: Cic., *Ad fam.* VIII, 13, 2; P. Stein: *Die Senatssitzungen...*, s. 60; N. Rogosz: *Stanowisko senatu wobec konfliktu Pompejusza z Cezarem (1 marca — 1 grudnia 50 r. p.n.e.)...*, s. 59—61.

⁷⁹ Cass. Dio XXXX, 63, 5. Por.: 63, 1—4; P. Stein: *Die Senatssitzungen...*, s. 61; N. Rogosz: *Stanowisko senatu wobec konfliktu Pompejusza z Cezarem (1 marca — 1 grudnia 50 r. p.n.e.)...*, s. 64—65.

⁸⁰ Suet., *Iul.* 29, 1; Plut., *Pomp.* 58, 4; App., *B.C.* II, 27, 103—105; 30, 118—119; 31, 120—121; Cass. Dio XXXX, 64, 1—4; P. Stein: *Die Senatssitzungen...*, s. 59—61; E. Meyer: *Caesars Monarchie...*, s. 261—276; J. van Ooteghem: *Pompée...*, s. 480—504.

⁸¹ App., *B.C.* II, 27, 103—29, 114; Cass. Dio XXXX, 63—64. By nie dopuścić do usunięcia Cezara z prowincji 13 listopada, musiał Kurion użyć weta. Naraził się jednak na restrykcje ze strony senatu (Cic., *Ad fam.* VIII, 11, 3; 13, 2). 1 grudnia doszło do głosowania nad jego wnioskiem, ale chyba tylko dlatego, iż poprzedzające je głosowanie, nad zwalczanym przez Kuriona a dotyczącym tej samej sprawy projektem konsula G. Klaudiusza Marcellusa, wypadło dla Kuriona niepomyślnie (App., *B.C.* II, 30, 118—119).

⁸² Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 52, 5.

⁸³ Bierność Paulusa miała ukryć jego współdziałanie z Kurionem i Cezarem. Ponieważ realizowano je potajemnie, w źródłach jest odnotowane słabo: Cic., *Ad Att.* VI, 3, 4; *Ad fam.* VIII, 11, 3; Suet., *Iul.* 29, 1; Cass. Dio XXXX, 63, 2. Jedynym znanym z nich przejawem aktywności Paulusa jest wystąpienie w obronie Kuriona zagrożonego skreśleniem z listy senatorów: Cass. Dio XXXX, 63, 5.

⁸⁴ Cezar próbował — bez powodzenia — Marcellusa przekupić (App., *B.C.* II, 26, 101). Dlatego jego podejrzenie mogło wzbudzić każde nietypowe posunięcie Paulusa. O G. Klaudiuszu

powiązań z Cezarem, co nastąpiło w maju—czerwcu 50 r.⁸⁵ W tym kontekście najbardziej prawdopodobną datą posiedzenia, podczas którego doszło do rozejścia się senatorów po wspólnej interwencji L. Emiliusza Paulusa i G. Klaudiusza Marcellusa, był dzień przewidziany przez senat na wyznaczenie Cezarowi następcy, czyli 1 marca 50 r. Później bowiem, w miarę upływu czasu oraz przeciągających się obrad nad tą kwestią, stanowisko, postawa, a nawet zachowanie się Paulusa musiały wzbudzać coraz większe zdziwienie, zastrzeżenia, a w ostateczności podejrzenia. To zaś wykluczało na forum senatu jakąkolwiek współpracę G. Klaudiusza Marcellusa⁸⁶ i innych optymatów z Paulusem, zwłaszcza w czasie rozpatrywania sprawy budzącej tyle emocji.

Na prawidłowość takiej datacji wskazuje również i to, że Hircjusz nie wiąże rozejścia się senatorów z działaniami Pompejusza⁸⁷. Jest to znaczące, gdyż przede wszystkim on był zainteresowany w tym, by do głosowania wtedy nie doszło. Zarazem jest to niezrozumiałe w świetle ówczesnych realiów, ponieważ na forum senatu rozstrzygano sprawę bardzo ważną również dla niego⁸⁸. Dylemat ten wyjaśniają informacje z innych przekazów. Wiadomo z nich, że Pompejusz w 50 r., między innymi z powodu choroby, przez dłuższy czas był w Rzymie nieobecny⁸⁹, a jego absencja miała miejsce także w dniu przewidzianym na wyznaczenie Cezarowi następcy, czyli 1 marca⁹⁰. Skoro tak, to także z tego względu intrygującą nas wzmiankę Hircjusza i wydarzenia,

Marcellusie: P. Willems: *Le Sénat...*, s. 485—486; F. Münzer: *C. Claudius Marcellus*, 216. In: RE. Bd.3. Stuttgart 1899, szp. 2734—2736; W. Drumann, P. Groebe: *Geschichte Roms...*, Bd. 2. Leipzig 1902, s. 335—337.

⁸⁵ Cic., *Ad fam.* VIII, 11, 2; *Ad Att.* VI, 3, 4. O czasie wykrzycia powiązań Kuriona i Paulusa z Cezarem: N. Rogosz: *Stanowisko senatu wobec konfliktu Pompejusza z Cezarem (1 marca — 1 grudnia 50 r. p.n.e.)...*, s. 59.

⁸⁶ Taka postawa Marcellusa była oczywista w kontekście zadania, które jemu i Paulusowi senat zlecił we wrześniu 51 r. (Cic., *Ad fam.* VIII, 8, 5; por.: 6—9), oraz okoliczności, w jakich Pompejusz przeforsował ich wybór na urząd konsulów (App., *B.C.* II, 26, 100; Cass. Dio XXXX, 59, 4). Wzmocniała ją „osobiste” podłoże wrogości Marcellusa do Cezara: Suet., *Iul.* 27, 1.

⁸⁷ Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 52, 5.

⁸⁸ Podważenie wniosku zgłoszonego 1 marca 50 r. na forum senatu przez G. Klaudiusza Marcellusa (App., *B.C.* II, 27, 103—105), a zwłaszcza podjęta przez Kuriona próba przegłosowania jego propozycji (Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 52, 5; por.: Cic., *Ad Att.* VI, 2, 6) oznaczały dla Pompejusza klęskę, gdyż w 51 r. on narzucił tryb usuwania Cezara z Galii realizowany w 50 r.

⁸⁹ Vell. Pat. II, 48, 2; Plut., *Pomp.* 57, 1—2; App., *B.C.* II, 28, 107; Cass. Dio XXXXI, 6, 3—4. Zob. też: Cic., *Ad Att.* VI, 3, 4; *Ad fam.* VIII, 13, 2; Tusc. I, 86; T. Rice Holmes: *The Roman Republic...*, s. 249—250; G. Niccolini: *I fasti...*, s. 326; J. van Ooteghem: *Pompée...*, s. 494—495; M. Gelzer: *Pompeius...*, s. 191.

⁹⁰ Appian czas nieobecności Pompejusza w Rzymie kojarzy z przełomem lutego—marca, czyli także z debatą senatu z 1 marca (*B.C.* II, 27, 103—28, 107). Inaczej chorobę, a więc także nieobecność, Pompejusza datuje Wellejusz Paterkulus (II, 48, 2).

o których w niej mowa, czyli próbę przegłosowania wniosku Kuriona, interwencję konsulów i rozejście się senatorów, należy powiązać z posiedzeniem senatu odbytym w tym właśnie dniu.

Jak widać z przeprowadzonych rozważań, datę interesujących nas wydarzeń, o których w badanym fragmencie *Bellum Gallicum* nadmienia Aulus Hircjusz, ustalono różnymi, nie kolidującymi ze sobą, sposobami. Rezultaty tych dociekań nie są sprzeczne, lecz się uzupełniają i podbudowują. Dzięki temu zdecydowanie potwierdzają prawidłowość datacji przyjętej przez autora artykułu. Należy więc stwierdzić, że badaną wzmiankę trzeba dołączyć do zbioru tekstów źródłowych traktujących o rozgrywkach między Pompejuszem a Cezarem na posiedzeniu senatu w dniu 1 marca 50 r. Jest to bardzo istotne, gdyż inne źródła o kilku ważnych faktach relacjonowanych przez Hircjusza nie wspominają. Ponieważ między innymi jego informacje odnoszą się do końcowej części obrad senatu w tym dniu, dzięki nim można ustalić ich przebieg, a zwłaszcza wynik całej debaty⁹¹. Lakoniczność wiadomości znajdujących się w przekazie Aulusa Hircjusza oczywiście uniemożliwia poznanie szczegółów, może natomiast być podstawą rekonstrukcji faktów o zasadniczym dla historyka znaczeniu.

Na podstawie danych zawartych w przeanalizowanym fragmencie tekstu ósmej księgi *Bellum Gallicum*⁹² można zatem twierdzić, że 1 marca 50 r. posiedzenie senatu zakończyło się bardzo nietypowo. Kurion bowiem po zdobyciu poparcia znacznej części obradujących⁹³ zdążył — ku zaskoczeniu oponentów — do przeprowadzenia głosowania nad swoją propozycją przewidującą równoczesne odebranie prowincji i stacjonujących w nich wojsk i Cezarowi, i Pompejuszowi⁹⁴. W tej sytuacji konsulowie i inni związani z Pompejuszem optymaci, zapewne po zorientowaniu się, że Kurion może pokrzyżować ich zamysły, nie widząc innego wyjścia, nakłonili senatorów do rozejścia się⁹⁵. W rezultacie następcą G. Juliusza Cezara w jego prowincjach nie został w tym dniu wyznaczony. Nie można było nawet przewidzieć, kiedy to nastąpi⁹⁶.

⁹¹ Odnoszą się do niej informacje: Hircjusza (*Bell. Gall.* VIII, 52, 4—5), Appiana (*B.C.* II, 27, 103—105) i Cyclerona (*Ad Att.* VI, 2, 6). Pośrednio również Plutarcha (*Pomp.* 58, 3) i Kasjusza Diona (XXXX, 62, 3—4).

⁹² Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 52, 4—5. Momentami do przeprowadzania analiz wykorzystano wiadomości z fragmentów sąsiednich (VIII, 52, 3 i VIII, 53, 1).

⁹³ App., *B.C.* II, 27, 103—105. Por.: Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 52, 4; Plut., *Pomp.* 58, 3; Cass. Dio XXXX, 62, 3; N. Rogosz: *Debata...*, s. 69—81, zwłaszcza s. 78—81.

⁹⁴ Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 52, 4—5; App., *B.C.* II, 27, 103—105. Por.: Plut., *Pomp.* 58, 3; Cass. Dio XXXX, 62, 3.

⁹⁵ Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 52, 5.

⁹⁶ Tezę tę potwierdzają informacje z listów Cyclerona: *Ad Att.* VI, 2, 6; 3, 1; *Ad fam.* VIII, 11, 3; 13, 2; 14, 2; *Ad Att.* VII, 7, 5. Podobnie z relacji: Plutarcha (*Pomp.* 58, 1—59, 1), Appiana (*B.C.* II, 27, 103—31, 123) i Kasjusza Diona (XXXX, 62, 3—64, 4).

Norbert Rogosz

BELLUM GALLICUM VIII. 52. 4—5

(THE FAITHFULNESS OF THE DESCRIPTION AND THE DATING OF THE EVENTS)

Summary

The author attempts to elucidate some discrepancies connected with the course of the conflict between Pompey and Caesar in 50 B.C., and particularly with the statements made by G. Scribonius Curio in the Senate, the reason being that the information obtained from the sources and concerning the events in question is often fragmentary, unprecise, or too general. As a result, those events are treated in historiography in different ways.

Unclear, for example, and subject to many interpretations are the data, included in a report by Aulus Hirtius (*Bell. Gall.* VIII. 52. 4—5), concerning the skirmishes between Caesar and Pompey, and between their supporters, that took place in the Senate between March 1, and December 9, in 50 B.C. They are very important because some of them can be found only in Hirtius, who, however, is known for his pro Caesar bias.

Our idea of the course of the rivalry between Pompey and Caesar in 50, of the Senate debates, and the Senate moves of Curio, the tribune of the people, depends then on our estimation of the trustworthiness of the information provided by Aulus Hirtius, and on the correct dating of the events referred to in it. It is these questions that decided the developments in the Republic several months before the outbreak of the second civil war.

The author begins his reflections by estimating the trustworthiness of Aulus Hirtius' information, included in the discussed fragment of his report. He strives then to recognise the nature of the tendencies appearing in it, and, above all, to establish whether its tendentiousness undermines the truthfulness of the facts provided by it.

Having established the reality and authenticity of the events described by Hirtius, the author embarks on the task of dating them. This is achieved by means of comparing various facts provided by Hirtius between one another, and also with the facts included in Cicero's correspondence, in the work by Appian of Alexandria, and, to a lesser degree, in the reports by other ancient authors.

As a result, the conclusion is reached that the examined fragment of the *Bellum Gallicum* is composed of two largely different parts:

The first (*Bell. Gall.* VIII. 52. 4), which treats of the proposition, insisted upon by Curio, of resolving the conflict between Caesar and Pompey, may be connected with the Senate debates that took place between March 1 through December 9, 50 B.C., as it is in that period that tribune of the people canvassed for the acceptance of his motion.

The other (*Bell. Gall.* VIII. 52. 5), informing about the attempt by Curio to submit his proposal to voting, about the intervention of the consuls, and the walkout of the senators, should be connected only with the debate on March 1, 50 B.C., devoted exclusively to the resolution of the conflict between Pompey and Caesar.

Norbert Rogosz

BELLUM GALLICUM VIII, 52, 4—5
(CRÉDIBILITÉ DES RENSEIGNEMENTS ET DATATION DES ÉVÉNEMENTS)

Résumé

L'auteur consacre ses considérations à l'explication de certaines divergences concernant le déroulement du différend qui en 50 avant J.-Ch. opposa Pompée et César, et surtout celles qui traitent du discours que le tribun du peuple, G. Scribonius Curion, prononça au Sénat. Les informations sur cette question sont souvent fragmentaires, imprécises et vagues. Par conséquent, ce problème n'est pas présenté d'une manière univoque dans les ouvrages qu'on lui a consacrés.

C'est le cas, entre autres, d'un fragment de la relation d'Aulus Hirtius (*Bell. Gall.* VIII, 52, 4—5) sur la lutte entre César et Pompée, ainsi qu'entre leurs partisans respectifs au Sénat, qui fournit des informations confuses, car équivoques. Pourtant, malgré la partialité d'Hirtius, connu pour ses tendances procésariennes, ces données sont très importantes, car certaines d'entre elles ne sont notées que par cette source, partant, c'est de la juste appréciation de la crédibilité des informations d'Hirtius et de la datation exacte des événements qu'il relate que dépend l'établissement du déroulement réel de la rivalité entre Pompée et César en 50 av. J.-Ch., des débats du Sénat et des agissements sur ce forum du tribun du peuple, Curion. Or, ces questions sont très importantes, car ces événements furent cruciaux pour le déroulement de la situation dans la République quelques mois avant le début de la seconde guerre civile.

L'auteur commence ses considérations par l'évaluation de la crédibilité des renseignements fournis par Aulus Hirtius dans le fragment étudié de sa relation. On s'évertue donc à reconnaître le caractère des tendances qui y existent, et on s'efforce surtout à établir si elles influent sur la véracité des faits rapportés par Hirtius.

Après avoir établi la réalité et l'authenticité des événements relatés par Hirtius, l'auteur de l'article passe à leur datation. Pour ce faire, il compare les renseignements détaillés du texte d'Hirtius aux informations contenues dans les lettres de la correspondance de Cicéron tirées de l'oeuvre d'Appian d'Alexandrie et, dans une moindre mesure, aux relations d'autres auteurs antiques.

En résultat de l'analyse, on constate que le fragment étudié de *Bellum Gallicum* se compose de deux parties dont chacune possède un caractère différent.

La première partie (*Bell. Gall.* VIII, 52, 4) qui informe sur le projet, lancé par Curion, de résoudre le différend entre César et Pompée, peut être liée aux débats du Sénat qui eurent lieu du 1 mars au 9 décembre 50, car dans cette période le tribun s'efforçait de faire passer son postulat.

La deuxième partie (*Bell. Gall.* VIII, 52, 4) qui traite de la tentative de Curion de faire voter son projet, de l'intervention des consuls et du départ des sénateurs, ne saurait être liée qu'aux débats du 1 mars 50 consacrés uniquement à la solution du différend entre Pompée et César.